

MEĐUNACIONALNI ODNOSI U CRNOJ GORI

Ilija Despotović

In this paper the author deals with examples of the ethical and religious radicalization in Montenegro. In order to build a modern democratic and prosperous society, and become an organic part of the European civilization, we must set higher standards for the coexistence of all ethnic communities in Montenegro, raise the level of the culture of dialogue and tolerance of diversity, build deeper trust and foster optimism regarding the common future.

Crna Gora je gotovo jedina balkanska država koja je, još kao kraljevina, uglavnom adekvatno, riješila pitanje sopstvenih međunacionalnih odnosa. Ovdje nije bilo konflikata kakve poznaje istorija nekih okolnih država. Država je, još davno, političkim deklaracijama njenog posljednjeg suverena, prvim ustavom, kao i praktičnim vladarskim gestovima i odlukama priznala pripadnike nacionalnih manjina za ravnopravne građane. Socijalistička Crna Gora je, kao federalna jedinica Jugoslavije, etnička prava unaprijedila. Postkomunistička Crna Gora je uspjela da izbjegne direktne ratne sukobe na svojoj teritoriji i u vrlo složenim uslovima da sačuva međuetnički mir.

Manjinske zajednice su uzvraćale velikim stepenom lojalnosti prema Crnoj Gori, čak i u vrijeme njene završne oslobodilačke borbe sa Otomanskom imperijom. Činjenica je da je Crna Gora, kad je bila samostalna, znala da uredi međuetničke odnose, a da su se određene tenzije u tom domenu dešavale u periodima kad je ona bila u državnom aranžmanu u kome je bila isključena njena nezavisnost.

Stoga je rezultat referenduskog glasanja o obnovi državnosti, izraz i tog istorijskog konteksta. Manjinske nacionalne zajednice su, svakako, doprinijele obnovi državnosti Crne Gore. To će ostati istorijsko uporište njene državne stabilnosti i opstanka. Od referenduma je prošlo više od decenije, ali se „zasluga“ pojedinih manjinskih naroda politički toliko ističe, naročito u vrijeme parlamentarnih i lokalnih izbora, da to poprima karakter neprimjeren opštem kredibilitetu majskog referenduma 2006. godine. Prema Ustavu Crna Gora je građanska, ekološka država socijalne pravde republikanskog tipa. Ni jedan narod se ne ističe kao većinski i svi konstituišu demokratsku Crnu Goru u kojoj je obezbijeđena zaštitna prava manjinskim narodima.

Političke partije i pojedinci koji tvrde da predstavljaju najbrojniji manjinski narod u Crnoj Gori, Srbe, pak još nijesu izričito ni priznale rezultat referenduma. Takav stav je izvorište političkog odnosa prema svim bitnim postreferenduskim opredjeljenjima Crne Gore: priznanje Kosova, ulazak u NATO, sankcije prema Rusiji, itd. Kod većine tih stranaka, Crna Gora je i dalje na „listi čekanja“ za njeno priznanje kao nezavisne države. Posebno neke (pro)srpske partije su, objektivno, svojevrsni politički apatridi u Crnoj Gori, a Crna Gora, kao država, u svom političkom sistemu ima partije koje ne priznaju tu, naravno, i njihovu sopstvenu državu. Ovakvog političkog hibrida i moralne pozicije nema u drugim državama. Oni održavaju političku atmosferu sumnji u dugoročnu „održivost“ suverene Crne Gore.

Ima znakova da će takva retorika i praktično djelovanje biti pojačani u susret stotoj godišnjici nelegalne Podgoričke skupštine, na kojoj je izglasano prisajedinjenje Crne Gore Srbiji.

Drugi manjinski narodi u Crnoj Gori se u odnosu prema državi međusobno razlikuju. Mada ne u istom obimu, političkom intenzitetu i formi, Bošnjaci-Muslimani i Albanci, na ovaj ili onaj način, Crnu Goru često uslovljavaju konkretnim političkim i drugim izbornim zahtjevima. Hrvati ne spore suverenost Crne Gore, mada i njihovi prvaci znaju ponekad na sto staviti referendumske račune, ali, svakako, mnogo manje od prethodnih.

Bošnjaci i Albanci redovno „podsjećaju“ na svoj doprinos referendumske ostvarenoj nezavisnosti. Štaviše, ne ustručavaju se da kažu da samostalnosti bez njihovih glasova ne bi ni bilo. To, možda nije daleko od istine ali se nameće logika da ako neko stalno „prebacuje“ za dobro koje je učinio ne samo drugima nego i sebi, onda to može da dobije karakter svojevrsne ucjene i vječitog dužnika države prema zaslužnima.

Pojmovne nejasnoće i političke nedoumice

Ukratko, to je politička pozicija partija i stranaka manjinskih naroda, a u tekstu će uslijediti neke konkretnije ilustracije i detalji. Prije toga, neophodno je ukazati na potrebu da se neka od pomenutih i sličnih pitanja, kao i posljedice insistiranja na njima, potpunije sagledaju i učine jasnim. Svakako, to moraju učiniti i „suverenističke“ partije. Bez obzira na to što njihovi programi korespondiraju sa realnim interesima manjinskih etničkih zajednica, one moraju naći načina da se „oslobode“ predizbornih i postizbornih uslovljavanja od strane nekih političkih stranaka manjinskih naroda. Čak i po cijenu gubitka vlasti, bilo na nivou države ili u opštinama. Jer, „prigovori“, opomene - mi smo na referendumu glasali za državu, pa ste nam

dužni, ne može trajati u nedogled. Izbori poslije referendumu dobijaju epitet istorijski, zato što suverenistička većina nije stabilna, pa postoji mogućnost da unionističke snage dođu na vlast i ugroze referendumske tekovine. U Crnoj Gori je, najvjerovatnije, prošlo vrijeme apsolutnih izbornih pobjednika i olakog formiranja vlasti, od strane samo jedne ili dvije partije. Stvaranje postizbornih koalicija, takođe, ne može trpjeti logiku vječitog referenduskog „duga“ prema nekim partijama. Takve okolnosti demokratski relativizuju izbore, otežavaju formiranje vlasti i smanjuju njen kredibilitet.

Kad je riječ o Srbima u Crnoj Gori, vlada pojmovno-metodološka zbrka, koja se odražava i na političku praksu u pogledu njihovog statusa. Trebaće decidno razgraničiti ko su Srbi u Crnoj Gori prema kojima država ima „obaveze“, predviđene za manjinske zajednice koje imaju drugu matičnu državu. Jedno su „domaći“ Srbi, građani Crne Gore koji se nacionalno tako deklariraju, a drugo Srbi, porijeklom iz Srbije, odnosno, njeni državljani koji su se po raznim osnovama doselili u Crnu Goru. Tih Srba je, naravno, mnogo manje. A (pro)srpske partije u Crnoj Gori sve Srbe u Crnoj Gori politički tretiraju kao jedan korpus i po toj logici, svima njima nude Srbiju matičnu državu. Crna Gora, kao suverena država ima manjinske obaveze, upravo prema Srbima iz Srbije, u skladu sa ustavom i međunarodnim pravnim normama i odnosima dviju suverenih država. Srbi, doseljeni ili porijeklom iz Srbije, naravno, i iz Bosne i Hercegovine i Hrvatske, su „čista“ srpska nacionalna manjina. Njeni pripadnici, dakle, imaju svoju matičnu državu i, prema tome, imaju potrebu da sa njom održavaju i razvijaju odnose uobičajene za relaciju dijasporamatična država.

Bošnjaci su rođeni u Crnoj Gori, ali s obzirom na vjersko i nacionalno opredjeljenje, svoj identitet nastoje da potvrde i afirmišu i vezama van Crne Gore. Crnogorskim Srbima, onima

koji se tako izjašnjavaju, Crna Gora je matična država, kao i svima čije generacije predaka ovdje žive.

Albanci u Crnoj Gori su u pravno-političkom smislu „čista“ nacionalna manjina, jer su dio etničke zajednice Albanaca, koji imaju državu Albaniju. Imajući u vidu albanski etnički mentalitet, nema sumnje da je Albanija matična država svih Albanaca, pa i ovih u Crnoj Gori. U tom smislu, Crna Gora sa Albanijom, ali i sa Srbijom, treba da gradi odnos reciprociteta, jer i u tim susjednim zemljama postoji crnogorska nacionalna zajednica. Ista relacija, naravno, važi i za Hrvatsku.

Bošnjaci i Turska

Bošnjaci se, u afirmaciji svog nacionalno-vjerskog statusa u Crnoj Gori, gotovo ne pozivaju na Bosnu i Hercegovinu. Osim nominalne veze sa tom državom, uglavnom nemaju druge relacije sa Bosnom. Čak ni vjerske, jer je islamska zajednica u Crnoj Gori, samostalna. Bosna je u tom pogledu „korektna“ prema Crnoj Gori - ne potencira, pitanje statusa Bošnjaka-muslimana u Crnoj Gori, niti se ponaša zaštitnički prema njima. Apsurdno je što aktuelni politički lider srpskog entiteta u Bosni i Hercegovini nastoji da se predstavi kao panregionalni zastupnik interesa Srba i u Crnoj Gori. On je, štaviše, autor pokliča o navodnom identitetskom genocidu prema Srbima u Crnoj Gori.

Primjetno je nastojanje bošnjačkih političkih reprezenata i nekih intelektualaca da Tursku afirmišu kao svoju „matičnu državu“, odnosno, sopstvenu patron-državu, a od globalnog islamskog svijeta, očekuju „zaštitničku brigu“.

Nedavno je jedan bošnjački predstavnik zamjerio crnogorskim medijima što nijesu izvijestili o incidentu na košarkaškoj utakmici „Budućnosti“ i „Galatasaraja“ (iz

Istanbula). Neobično je da rođeni Podgoričanin staje u zaštitu tima i navijača iz Turske, a pritom ne govori o gostoprimstvu.

Zajedničko je političkim i drugim predstavnicima Srba i Bošnjaka u Crnoj Gori to što svojim djelovanjem često, objektivno, nastoje, da dva naroda „izmjeste“ van Crne Gore. Identitet i statusna pitanja pripadnika dva naroda kao da se hoće vezati za druge države i narode, iako su i crnogorski Srbi i crnogorski Bošnjaci autentični narodi u Crnoj Gori.

Ovdašnji Srbi pokušavaju institucionalizovati odnose sa Srbijom. Njihovi predstavnici odlaze u Beograd na prijeme i u kabinete tamošnje vlasti i opozicije, kad im se učini da su im naklonjeni.

Država Srbija, kad otvoreno, kad prikriveno, prihvata poziciju paternalizma prema svim Srbima u Crnoj Gori, čak do granice kao da su svi ovdašnji Srbi njena „dijaspora“. U takvom kontekstu osnovana je, po svemu sudeći, na inicijativu odavde, „Srpska kuća“ u Podgorici, ali finansijski značajno pomognuta iz Srbije.

Osnivanju Srpske kuće „usprotivila“ se Srpska pravoslavna crkva u Crnoj Gori tvrdnjom da je „čitava Crna Gora srpska kuća“, čime je poduprta ideja da Srbija pojača državnu brigu o svim Srbima u regionu. SPC je na ovaj način, po ko zna koji put, dovela u pitanje postojanje same Crne Gore. Broj srpskih institucija u Crnoj Gori, dakle, raste. Već postoje Matica srpska i „srpska televizija“, sa programom, osobito muzičkim, koji više liči na neku lokalnu televiziju na prostoru Šumadije. Sagovornici te televizije, gotovo do jednog, u monoložnim „debatama“ na nekoliko stereotipnih, „namjenskih“ tema, osporavaju i Crnu Goru, i Crnogorce.

Beogradski mediji, sa vrlo rijetkim izuzecima, koliko se god međusobno razlikovali oko unutrašnjih pitanja u Srbiji, kad je riječ o Crnoj Gori, takoreći, potpuno su ujedinjeni. Retorika koju koriste, nije se suštinski promijenila od vremena opskurnih

„Odjeka i reagovanja“ u *Politici*, usmjerenih protiv bilo koje vrste crnogorske samobitnosti. Razni komentatori i „analitičari“ na televizijskim kanalima potpuno ignorišu državnu politiku Crne Gore, čak se sprdaju na račun, recimo, njenog ulaska u NATO.

Simptomatično je i to da pojedini mediji, na primer, bijeljinska televizija, imaju sopstveni programski segment, naslovljen kao „Pismo iz Herceg Novog“! Pojedine opštine u Crnoj Gori, ne samo Herceg Novi, već i Pljevlja, pa i „Vasojevići“, se posebno tretiraju u srpskim medijima. Slučajno, svakako, nije.

Inače, tri crnogorske pogranične opštine, osim Herceg Novog, i Pljevalja i Ulcinj, su svojevrsne mete i drugih namjera da se od njih napravi neka vrsta „naših krajeva“. U sjećanju je, na primjer, izbor albanske ljepotice u Ulcinju.

Donošenje „Deklaracije o opstanku srpske nacije u regionu“, čiji su glavni inicijatori i promoteri, predsjednik Srbije i vođa srpskog entiteta u BiH, ponovo pojačava sumnje u stvarnu sposobnost Beograda da se odrekne velikosrpske politike i da odnose sa susjedima trajno uredi na principima iskrenog dobrosusjedstva, prijateljstva i njihovog poštovanja. Deklaracija je, uz to, javnosti predstavljena na godišnjicu događaja koji su, prije sto godina, doveli do stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, države u kojoj je nestala Crna Gora, a Crnogorci kao narod zatrti. Ko da povjeruje da je to slučajno!

Raduje što i u Srbiji ima političara i intelektualaca koji pomenutu „Deklaraciju“ označavaju kao drugi Memorandum SANU, dokument, koji je bio uvod u krvavi raspad bivše Jugoslavije. Ipak, nacionalizam je tamo još veoma jak, a u njegova jedra duvaju populizam, vjerski i drugi radikalizmi i sve jači desničarski vjetrovi, ne samo od Urala do Atlantika, već i na drugim kontinentima.

Jača, prije svega, politička desnica, a na djelu su i razne druge političke, ideološke, nacionalne, vjerske i druge frustracije, sa

jasnim manifestacijama u praksi. Ponekad se čini kao da se svijet u cjelini, čak i Evropa, udaljava od onoga za što smo mislili da su jednom osvojene, pa tako i trajne vrijednosti u domenu političke demokratije, ljudskih prava, rasne i svake druge tolerancije.

Svjedoci smo, nažalost, i činjenice da i u Indiji, gdje je svojevremeno trijumfovala ideja nenasilja, počinje da bukni hinduistički fundamentalizam, oličen u raznim oblicima nasilja protiv pripadnika drugih vjera.

Uvjerili smo se, takođe, da i američko društvo još nije iskorijenilo klicu rasizma.

Zajedničko svim ovim oblicima djelovanja, moglo bi se reći, progresa destrukcije je populizam. Mislili smo da je to balkanski politički endem, ali, eto, u ovoj ili onoj formi, on počinje da uzrasta i u Evropi. Trampova politička retorika, ne samo predizborna, ima populistički prizvuk.

Populizam ide i do bizarnosti, na primjer, u odijevanju političara. Visoki državnici počinju svoje stavove iznositi na internetskim društvenim mrežama. U javnosti, u strogo formalno-protokolarnim prilikama, pojavljuju se bez kravata, u patikama, džemperima...

U svijetu raste i antislamska klima, od proglašenja takozvane Islamske države. Talibani, Islamska država, migranti, a posebno činjenica da iza terorističkih napada i zločina, po njihovom sopstvenom priznanju, uglavnom stoje upravo radikalni islamisti, podstiče klimu protiv islama kao vjere, kulturološkog i civilizacijskog obrasca života i shvatanja.

Gdje je antiislamska klima

Kao jedan od povoda za osvrt na neka pitanja odnosa manjinskih naroda prema državi učinila mi se i tribina „Bošnjačkog foruma“, na temu „Bošnjaci i aktuelna

antiislamska klima“, održana početkom novembra u Podgorici.

Pomenuta tribina, u organizaciji Bošnjačkog foruma, bi bila znatno korisnija i cjelishodnija da je i naslovom bila posvećena tendenciji radikalizacije islama, ali i očitij politizaciji pravoslavlja u Crnoj Gori.

Naziv podgoričke tribine jasno sugerise da se upravo u Crnoj Gori stvara antiislamska klima i da zbog toga trpe Bošnjaci. Formulacija teme, naravno, mogla je da se odnosi generalno na relaciju Bošnjaci i antiislamska klima. Učesnici tribine, ipak, najviše su pažnju koncentrisali na Crnu Goru. Islamofobija je, doduše, prepoznata kao evropska opasnost.

Sudeći po onome kako su mediji izvijestili sa tog skupa, niz je činjenica koje nijesu ni pomenute, a koje se tiču aktuelne pozicije Bošnjaka-muslimana. Nije „islamofobija“ ni približno odrednica aktuelnog položaja Bošnjaka-muslimana u Crnoj Gori. Da su iznesene potpunije ocjene, to bi, naravno, ojačalo kredibilitet skupa u hotelu „Ramada“, a što je važnije, osnažilo bi objektivnost iznesenih ocjena.

Valjalo je pomenuti sadašnji sastav Vlade Crne Gore i čelne pozicije u javnim institucijama, medijski tretman islamskih praznika, ili formiranje opštine Petnjica. Imalo je šta pozitivno da se iznese i iz dalje prošlosti, na primjer, odnos knjaza Nikole prema nikšićkim muslimanima, nakon oslobođenja tog grada.

Izgleda, pravi povod za skup o „antiislamskoj klimi“ bio je vraćanje krsta, ili „metalnog obilježja“ na Sat-kulu u Podgorici. Tribina je organizovana neposredno nakon što je završena obnova kule, Osmanagića vakufa (zadužbine). A može li povraćaj nečega što je tu već bilo, krsta, ne ulazeći sada u kojim je okolnostima ranije postavljen, biti razlog da se priredi pomenuta tribina? Niko, štaviše, nije ni riječ hvale kazao za rekonstrukciju Sat kule i uređenje prostora oko nje.

Mada su razložni argumenti u vezi sa krstom na kuli, da li mu je tu mjesto, posebno s obzirom na činjenicu da je to zadužbina islamskog vjernika i da je objekat u stilu orijentalne arhitekture, samo vraćanje krsta nije bilo takvog karaktera da je moralo da izazove reakciju u formi tribine. Do ove situacije malo ko je i primjećivao (i znao) da na krovu Sat kule postoji krst. Do sada se, zaista, mogao vidjeti neki „metalni element“, bez jasnog izgleda krsta. Neki učesnici podgoričke tribine su kazali da je bilo „likovanja“ zbog povraćaja krsta na kulu. Ali, trebalo je reći, ko likuje. To su, ipak, oni koji bi krstom da „obilježe“ „svoja područja“. Vjerovatno će početi i polumjesec da se koristi za „razgraničenje“. E, to je opasno za Crnu Goru!

Ima i Crna Gora svoje antiislamske mrlje - stradanje muslimana i njihovo iseljavanje iz Šahovića, 20-tih godina prošlog vijeka, nakon ubistva policijskog načelnika u Kolašinu, pokušaji nasilnog pokrštavanja u nekim novooslobođenim krajevima poslije balkanskih ratova, događanja u Bukovici kod Pljevalja, deportacija muslimana iz Bosne i Hercegovine iz Herceg Novog. Ne mogu se zaboraviti ni četnički zločini Đurišićevih hordi. Bez umanjjenja odgovornosti većinskog naroda za sva nedjela, detaljna činjenična analiza bi, ipak, pokazala da su vlasti u Crnoj Gori u većini pomenutih situacija bile, uglavnom, vezanih ruku, zbog činjenice da su u postojećim političko-državnim aranžmanima bile nesamostalne. Suštinski, često su drugi odlučivali. Kad je crnogorska država bila samostalna, ona je znala stati u zaštitu drugih. Tako je učinjeno i povodom pojava nasilnog pokrštavanja na području Rožaja i Plava 1912. godine, kada je sa Cetinja izričito poručeno da se tamošnji muslimani ne smiju nasilno pokrštavati, a što su pokušali pojedini lokalni moćnici. I sam kralj Nikola je u svom političkom testamentu svom sinu, prijestolonasljedniku Danilu, pored ostalog, ostavio poruku da se državnički odnosi i prema nehrišćanima u Crnoj Gori. Kralj je, inače, njegovao dobre odnose sa uglednim muslimanima i

Albancima, dodjeljivao im medalje i titule. Bilo je i njegovih perjanika upravo iz redova nehrišćana.

Reis i mitropolit Mihailo

Možda je svojevrsni „odgovor“ na ocjenu o „islamofobiji“ bio susret, prvi te vrste, između reisa Islamske zajednice u Crnoj Gori, Rifata Fejzića i mitropolita Crnogorske pravoslavne crkve, Mihaila, upravo na dan podgoričke tribine. Reis i mitropolit su razgovarali u najiskrenijoj i najprijateljskijoj atmosferi, razmijenivši ocjene o punoj međuvjerskoj toleranciji, što suštinski znači da nijedan ni drugi ne potvrđuju ocjenu da ima „islamofobije“ u Crnoj Gori. Reis Fejzić je bio izričit - moja amdija (na glavi) i mitropolitova kapa su svaka na svojoj glavi. Jedna drugoj ni u čemu ne smetaju.

Svakako, potrebno je, i djelotvorno, da se o svakoj negativnoj, destruktivnoj, političkoj tendenciji javno progovori čim se pojave prvi njeni znaci. To je kao i požar - kad se na vrijeme ne ugasi plamičak, sa vatrom se poslije vrlo teško izboriti. Možda su organizatori podgoričke tribine o „antiislamskoj klimi“ i „islamofobiji“ imali samu tu namjeru.

Ima razloga da se u Crnoj Gori postavi više pitanja koja se tiču relacije manjinske zajednice i država. Na primjer, ko su i kako u ISIL odlaze i mladi momci iz Crne Gore, neki drugi, vjerovatno u Ukrajinu. Šta u odvrćanju od ISIL-a čini Islamska zajednica u Crnoj Gori, osim onoga što je reis više puta javno rekao? Ovdje se posebno postavlja pitanje uticaja političkih partija – da li one išta preduzimaju na planu odvrćanja momaka od priključivanja radikalnom islamskom pokretu. S tim u vezi, nameće se jedno poređenje. (Možda nije najuputnije praviti neke asocijacije.) Komunistička partija Jugoslavije, presudno je uticala na odlazak studenata i drugih mladih ljudi u Španiju, 30-tih godina prošlog vijeka, a današnje partije, a toliko ih ima, ne samo što ne mogu da utiču na

opredjeljenja ljudi, već i ne mrdaju prstom da ih odvrte od učešća u terorističkim organizacijama. Španski i današnji kontekst, naravno, bitno su različiti. Možda je komunistima bilo lakše da motivišu svoje članove za borbu na strani španskih republikanaca protiv fašizma. A zar ISIL nije vid savremenog fašizma? Zar je toliko teško da se mladi ljudi odvrte da ne idu na daleko ratište i da ne učestvuju u terorističkoj aktivnosti? Ili su se vrijeme i sve drugo naopake okrenuli, pa je danas jača „ideja“ služenja terorizmu?

Radikalizam kod mnogih

Ne možemo, dakle, zatvarati oči pred činjenicom da se radikalizuju i politika, vjere... Radikalizuje se i islam, odnosno, u ime te vjere, jedan broj vjernika ili građana. Utisak o „antislamskoj klimi“, može da dođe i otuda ako na pojave i manifestacije radikalizma islama odlučnije ne reaguju, prije svih, same islamske organizacije, u Crnoj Gori, i političke partije sa bošnjačko-muslimanskim predznakom. Zašto, na kraju krajeva, niko nije reagovao ni na pomenutoj tribini na ocjenu jednog sarajevskog profesora, učesnika podgoričke debate, da „raste satanizacija Bošnjaka na ovim prostorima“! Na kojim, da li i u Crnoj Gori?

Objektivno, u Crnoj Gori imamo elemente radikalizacije i u drugim manjinskim etničkim zajednicama, tačnije rečeno, od strane vjerskih i političkih organizacija koje ih predstavljaju. Može se odranije govoriti o radikalizaciji Srpske pravoslavne crkve, pa i kod nekih političkih partija koje zastupaju građane srpske nacionalnosti. Zar nije element radikalizacije ako se na vrh Rumije postavi „pravoslavna crkva“, iako je ta planina kulturna i za druge hrišćane i za muslimane? Mnoge izjave mitropolita SPC u Crnoj Gori su radikalne, štaviše, militantne - o Crnoj Gori kao državi, o Crnogorcima, o državnoj politici. One su svojevrsni pravoslavni fundamentalizam.

Srpski mitropolit ne priznaje referendum o obnovi državne samostalnosti, što je, samo po sebi, radikalna pozicija, jer održava i pojačava atmosferu političkih podjela u Crnoj Gori. Tako se to krucijalno pitanje drži stalno otvorenim sa potencijom da se i stvarno radikalizuje. Već smo imali takve pokušaje. Naznake radikalizacije možemo prepoznati i u „idejama“ da neke opštine u Crnoj Gori ukinu, recimo, sankcije koje je Crna Gora ranije uvela prema Rusiji. Povremeno se određena područja navode pod starim nazivima: „stara Crna Gora“, „Boka i Crna Gora“, „Crna Gora i Brda“, „stara Hercegovina“.

Srpska pravoslavna crkva ide toliko daleko u miješanju u unutrašnje stvari države da pokušava da se „uđene“ i u pravosudni sistem. Najizrazitiji primjer takve tendencije je ponuda da garantuje za puštanje na slobodu nekih lica, optuženih u sudskom procesu za pokušaj terorizma na dan pralamentarnih izbora, u oktobru 2016. godine.

Crnogorska desnica

Crnogorska desnica se, profiliše, prije svega, u vezi sa pitanjima države, njene samostalnosti, njenih državnih strategija i politika. Čak i ideološko desničarenje na četničkoj osnovi u Crnoj Gori nema karakter privrženosti monarhizmu koliko idejama koje osporavaju potrebu bilo kakve njene državne samostalnosti.

U Crnoj Gori „desno“ se gotovo ne veže za klasična politička i socijalna pitanja. Ono je ili upereno protiv, uglavnom, njene nacionalne i vjersko-kulturološke strukture, ili je na razne načine relativizuje.

Političko-vjerski reprezentivi srpske nacionalne manjine, ili Srba u Crnoj Gori, a ne samo Srpska pravoslavna crkva, otvoreno negiraju državu Crnu Goru. Neke od političkih partija, koje su se protivile ponovnom državnom osamostaljenju, prestale su sa

poricanjem referendumskog rezultata, ali su i dalje rezervisane prema suverenosti Crne Gore. To nije, čak, ni njeno prećutno priznanje, već više prilagođavanje političkim okolnostima.

Što se tiče Bošnjaka-muslimana i Albanaca, odnosno, njihovih političkih predstavnika, njihov odnos prema državi je jasan. Međutim, poslije referenduma svjedoci smo stalnog i veoma naglašenog isticanja činjenice da su građani ovih manjina presudno doprinijeli obnovi nezavisnosti.

Značaj bošnjačko-muslimanskih i albanskih referendumskih glasova pojedinci toliko glasno i direktno ističu da to poprima karakter svojevrsne ucjene. Tvrdnje te vrste apostrofiane su i na pomenutoj podgoričkoj tribini. Objektivno, ta okolnost će, po svemu sudeći, na duži rok držati Crnu Goru u svojevrsnoj poziciji „vječitog dužnika“, ako ne i „zatočenika“.

To kako i koliko prvaci Bošnjaka-muslimana i Albanaca insistiraju na referendumskim glasovima svojih sunarodnika sugerise kao da su ti glasovi „pozajmljeni“, „poklonjeni“ Crnogorcima, da je to glas za njihovu, a ne i za svoju državu. Zar Bošnjaci-muslimani i Albanci nijesu glasali upravo u svom interesu, po svojoj savjesti, za svoju državu, kao što su i Crnogorci, i svi drugi, glasajući za suverenu Crnu Goru, glasali za sebe, ali i za državu svih, za građansku Crnu Goru.

Bošnjačko-muslimanski i albanski glas na referendumu, dakle, ne „zadužuje“ bilo koga, i drugo, ne podrazumijeva nikakav dug prema njima. Bošnjaci-muslimani i Albanci su državljani, građani Crne Gore, oni su ovdje i porijeklom i rođenjem ukorijenjeni, autentični i zašto bi se njihov glas smatrao drugačijim, „vrijednijim“, „važnijim“, „težim“. Da suverena Crna Gora nije i u njihovom interesu, ne bi za nju ni glasali. Oni dobro znaju da su najsigurniji upravo u takvoj državi.

Pobjedničke partije na izborima, a to se pokazalo gotovo na svima od referenduma, u prilikama kad ne mogu da samostalno formiraju vlast, uvijek će morati, i do sada su to činile, da se

„ispomažu“ strankama koje predstavljaju Bošnjake, Muslimane i Albance. Nakon referenduma je, stoga, takoreći, trajno instaliran aranžman pri formiranju koalicija na vlasti kroz koji će većinske pobjedničke partije da se „odužuju“ za doprinos referenduskom rezultatu. To, samo po sebi, umanjuje demokratski kredibilitet i izbora i same vlasti koja se formira nakon njih.

U taj kontekst, objektivno, spada i formiranje novih opština u Crnoj Gori. Dobrim dijelom oko toga se pravi politička trgovina. Vjersko-etnički element ne može biti dominantan u takvom opredjeljivanju. To, zasad, nadvladava osnovni smisao decentralizacije i približavanje lokalne samouprave stvarnim životnim potrebama građana. Naravno, važno je u ovom domenu i pitanje ekonomske održivosti novoformiranih opština.

Pokušaji stvaranja političko-etničkih entiteta

Zagovornici savremene javne uprave mogu da se pozivaju na decentralizaciju vlasti, ako to koristi samim građanima. To, ipak, nije primarni motiv za osnivanje pojedinih opština. Riječ je, prije svega, o političkim zahtjevima i ambicijama, jer je Crna Gora je teritorijalno mala zemlja, pa decentralizacija ne može imati smisao koji važi za prostorno veće države. Nove opštine, uz neke druge ideje i zahtjeve (pominjana je ideja o „ekonomskoj suverenosti“ područja sa većinskim albanskim žvljem), mogu da budu predvorje nekakve getoizacije, pa i politički destruktivne regionalizacije Crne Gore.

Tendencija, manje, ili više otvorena ili prikrivena, formiranja bilo kakve „zajednice“ bošnjačko-muslimanskih, albanskih ili srpskih opština Crnoj Gori je apsolutno neprihvatljiva.

Svim političkim snagama kojima je stalo do suverene Crne Gore, do njenog državnog i teritorijalnog integriteta, to mora biti jasno i kroz tu prizmu treba razmatrati sve što se „traži“ u ime decentralizacije, pri čemu, naravno, treba biti senzibilan prema realnim životnim interesima i potrebama lokalnih zajednica.

Međunacionalno povjerenje u Crnoj Gori u punom smislu, u prvom redu između Crnogoraca, s jedne i Bošnjaka, Muslimana i Albanaca, s druge strane, ne može se održavati samo na doprinosu obnovi nezavisnosti države. Ako jedan čelnik novoformirane opštine otvoreno kaže da je Njegoš „najveći krvnik Bošnjaka i islama“, nije li to razarajuća retorika za međuetnički i međuvjerski slad u Crnoj Gori? Bošnjacima Njegoš ne može biti što i Crnogorcima, ali kad se tako misli o duhovnoj ikoni Crnogoraca, onda to već nije problem literarnih interpretacija „Gorskog vijenca“ koji se uzima kao „dokaz“ o „genocidnim“ idejama crnogorskog pjesnika i državnika.

Isto tako, uz sve uvažavanje činjenice da Albanci u Crnoj Gori nikad nijesu radili protiv te države, da su glasali za obnovu njene suverenosti, trebalo bi da se jasno odrede prema nekim aktuelnim pitanjima. Do sada nijesmo čuli od bilo koje političke partije koja pretenduje da predstavlja Albance da jasno, glasno, kaže – sadašnja granica Crne Gore sa Kosovom je prihvatljiva i konačna. Kao što ranije, kad je bila aktuelna priča o Sutorini, u vezi sa izvjesnim stavom u Bosni i Hercegovini, nijedna od partija, ni bošnjačkih, ni srpskih, nije izričito saopštila da je Sutorina crnogorska i da se ne može dovoditi u pitanje njen integritet.

Od predstavnika Hrvata u Crnoj Gori ne možemo čuti bilo kakvo poricanje teritorijalne cjelovitosti Crne Gore, njenog identiteta. Mada većina hrvatskih intelektualaca ne nasjeda na „opaske“ iz matične države, ipak, ne bi bilo na odmet da se otvorenije reaguje na pojedina svojatanja iz susjedne zemlje. Ne baš rijetko, i ne baš uvijeno, u nekim prilikama, na primjer, u određenim medijskim interpretacijama, mogu se zapaziti, često u „nijansama“, svojatanje Boke, ili bar dijela njene kulturno-spomeničke baštine kao hrvatske. Moglo se, recimo, to primjetiti prilikom hodočašća moštiju svetog Leopolda Mandića. Hrvati u Crnoj Gori, iako koncentrisani uglavnom na području Boke, trebalo bi da pokažu interesovanje, i potrebu, za

potpuniju integraciju u crnogorsko društvo, ne samo političku, već i u kulturnom pogledu, u najširem smislu. Crnogorci u Hrvatskoj, njihova tamošnja nacionalna zajednica je dobar primjer etničko-kulturne integracije u jednoj zemlji.

Povod za ovaj tekst ne proizlazi iz alarmantnog stanja u međunacionalnim odnosima u Crnoj Gori, već iz želje da se unaprijede sve relacije uzajamnosti i ukaže na odgovornost liderskih struktura društva za budućnost crnogorske državne zajednice. Bez obzira na to što manjinski narodi u Crnoj Gori uživaju poštovanje i povjerenje Crnogoraca, što je neupitan osjećaj zajedničke pripadnosti državi Crnoj Gori i što manjinski narodi doprinose dobrosusjedskim odnosima u regionu, nužno je sa posebnim senzibilitetom pratiti sve manifestacije tih odnosa i usmjeravati ih u dobrom pravcu.

Naslijeđeno nepovoljno vjekovno iskustvo i traumatični raspad Jugoslavije, dodatno se komplikuje još politički rovitim odnosima u regionu, uticajem geopolitičkih kretanja i aspiracija moćnih sila na balkanski prostor, neprevladanim hegemonističkim tendencijama, pa kompleks međunacionalnih odnosa u Crnoj Gori postaje jedan od ključnih poluga razvoja Crne Gore kao demokratske građanske države. Naše društvo nije temeljno izvršilo suočavanje sa prošlošću, pa su veoma glasni ostaci atavizama nacionalizma i šovinizma. Došlo je do klerikalizacije i ispoljavanja desnih, čak fašističkih, ideoloških tendencija. Sve to utiče da se pojačava netolerancija između etničkih i vjerskih zajednica i zateže konopac nepovjerenja, kao što smo ukazali u ovom tekstu. Ispoljavanja retrogradnih tendencija treba da naiđe na otpor svih koji su prihvatili demokratski koncept društvenog razvoja i koji se ne povode za dnevopolitičkim konjunkturama.

Programski i načelno gotovo da nema razlika u retorici političkih i partijskih reprezentenata o odnosima, statusu i pravima manjinskih naroda, ali praksa obiluje retrogradnim tendencijama na koje smo ukazali u tekstu. Praksa da vladajuća partija u borbi

za vlast pravi političku trgovinu i pravi neprincipijelne ustupke, kao i da lideri manjinskih partija potenciraju duh „nepravdi“ prema „svom“ narodu, je odomaćena i ozbiljno narušava demokratizaciju društva i depolitizaciju državnih poslova.

Specifičnost crnogorske situacije u odnosu na manjine jeste položaj nacionalno opredijeljenih Srba u Crnoj Gori, čiji politički i vjerski lideri ne prihvataju status manjinskog naroda, ne priznaju crnogorsku suverenost i njenu spoljnopolitičku orijentaciju i objektivno stvaraju državu u državi. Država Crne Gore mora odlučno da istraje u evropskoj i evroatlanskoj orijentaciji, kako bi kao građanska zajednica postala bezbjednija, bogatija i pravno i moralno valjanija, pa će se veliki broj građana koji se sada izjašnjavaju kao Srbi, vratiti u nacionalne Crnogorce, kao što je to bilo više puta u novijoj istoriji Crne Gore. Srpska pravoslavna crkva ponaša se kao politička organizacija koja obavlja misiju da vrati Crnu Goru pod okrilje Srbije. Vlast neshvatljivo toleriše takvo djelovanje, ne vraća njenu imovinu u vlasništvo države Crne Gore, a njen rad zakonski ne svodi u vjerske okvire, kako to rade sekularne države.

Da bismo izgradili moderno demokratsko, prosperitetno društvo i postali organski dio evropske civilizacije, moramo postaviti više standarde za suživot svih etničkih zajednica u Crnoj Gori, podići nivo kulture dijaloga i tolerancije na različitosti, izgraditi dublje povjerenje i njegovati optimizam u zajedničku budućnost.

Suviše smo mali, da bismo zajedno i složno prevladali izazove u globalnom svijetu, a tek posvađani jedni sa drugima nemamo šanse. U osjećaju slobode za njegovanje sopstvenog identiteta i kulture većinska nacija i manjine moraju voditi računa da sloboda jednih ne zakida prava i slobodu drugih, kao što se mora strateški brinuti da centrifugalne sile ne razbiju koheziju crnogorskog društva i nastojati da simbioza najboljeg iz svih segmenata u tom društvu predstavlja njegov identitet.